

висвітлення внутрішньої, безпосередньо не даної у відчуттях і сприйманні, сутності об'єктів та явищ правової дійсності.

Їх виокремлення й аналіз мають суттєве значення для теорії права, оскільки дають підставу для виокремлення останнього як самостійного напрямку мислення та дослідження сутності правового мислення.

Чміль Борис Федорович, кандидат філософських наук, професор, заслужений працівник народної освіти України

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВОВИХ І РЕЛІГІЙНИХ НОРМ ЯК РЕГУЛЯТОРІВ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Очевидно, що суспільство – це продукт взаємодії людей, сукупність соціальних відносин, тобто відносин між людьми в процесі їхньої життєдіяльності. Суспільні відносини різноманітні, але їхньою основою є інтерес, а також норми, що регулюють ці відносини. Формою організації суспільних відносин й інтересів усіх членів суспільства є держава. Залежно від режиму зв'язку держави і релігії важливе місце в структурі державно-правового регулювання суспільних відносин належить церкві з її релігійно-нормативною системою.

Ідею, згідно з якою основою виникнення права і держави, будь-якого правопорядку є релігія, неодноразово висловлювали відомі філософи права. Передусім це було властиве тим мислителям, котрі підгрунтя будь-якого права, його відмінність від інших нормативних систем, зокрема релігійного та церковного права, вбачали в державній владі, державному примусові.

Зокрема, обгрунтовуючи такий підхід, російський філософ права Є. Поздняков на питання про глибинні основи індивідуальності й унікальності кожної держави відповідає, що «серед низки найбільш фундаментальних причин першість, поза сумнівом, належить культурі та відповідній їй релігії, оскільки ці два поняття нероздільні і за змістом, і генетично. Тому, коли ми кажемо «релігія», маємо на увазі певну культуру, і навпаки». Ця позиція російського філософа ґрунтується на ідеї

шпенглерівської філософії культури та концепції розвитку цивілізації англійського історика А. Тойнбі.

У книзі «Занепад Європи» О. Шпенглер розвинув концепцію «культурно-історичної монадології», згідно з якою історію людства не можна розглядати як єдиний закономірний процес, тому що вона постає як безліч самотніх культур (монад), що існують незалежно чи поруч одна з одною, як біологічні види. Кожна культура втілює властивий лише їй дух, символ, містичну душу певного народу, нації. Із цієї праоснови й народжується культура. Жодна культура без релігії існувати не може.

Схожу модель історії культури конструював А. Тойнбі, який заявляв, що бачить справжню «одиницю» історії не стільки в окремих цивілізаціях (культурах), скільки у світових релігіях, тому вважає, що родовід «вищих» релігій, а надто релігій проповідницьких (наприклад, буддизм, християнство, іслам) – криє в собі більше як одну цивілізацію, так що й цивілізації, як і нації, не були істинними «монадами». Прогрес людства, на думку Тойнбі, полягає в духовному вдосконаленні, що сприймається як удосконалення релігійне. Здійснюється останнє в релігійній еволюції від примітивних анімістичних вірувань через універсальні релігії до єдиної синкретичної релігії майбутнього. Отже, Тойнбі відводив релігії роль творчого начала в розвитку цивілізацій. Релігійний процес, на його думку, лежить в основі соціально-історичного прогресу.

Вочевидь, головну раціональну засаду історичного прогресу окремих цивілізацій слід убачати не в релігії, а в загальному рівні соціально-економічного та культурного розвитку. Утім не можна заперечувати факт взаємозв'язку релігійних і правових норм: існують справжня історична спадковість та взаємозв'язок різноманітних культур і релігій, що кожна культура втілює властиву лише їй релігію, оскільки вірування й культури будь-якої цивілізації унікальні завдяки їхній неповторності, а також що релігія досить активно впливає на зміст права і державний лад за допомогою власних цінностей та норм. Таким чином, релігійні та правові норми (поруч із мораллю, традиціями, звичаями) є важливими регуляторами суспільних відносин, які втілюють як загальні, так і специфічні риси соціальних норм, особливості впливу на життя соціуму.

Соціальна норма – невід’ємний елемент суспільного управління, один із засобів орієнтації поведінки особи чи соціальної групи, а також засіб контролю з боку суспільства за їхньою поведінкою. За допомогою соціальних норм здійснюється регулювання поведінки людей, діяльності колективів. Норми, які відображають загальнолюдські цінності, інтереси суспільних груп, визначають (дозволяють чи забороняють) певні типи поведінки, характер відносин, мету і засоби їх досягнення. Соціальні норми регулюють лише такі відносини, які мають суспільний характер, тобто пов’язані із суспільством загалом. Цим така норма відрізняється від норм технічних, медичних та інших різновидів.

Соціальну норму можна визначити як правило чи вимогу суспільства до особи, де окреслено більш чи менш точно обсяг, характер, а також мету можливого й допустимого в її поведінці. Ці правила та вимоги можуть бути закріплені в письмових джерелах: політичних маніфестах, програмах, законах, статутах, релігійних повчаннях тощо. Певні норми моралі можуть бути відображені, наприклад, у художній літературі. Чимало норм, якщо не всі, об’єктивуються, доводяться до відома людей через їхні думки й погляди, зразки поведінки, що повторюються з покоління в покоління (звичаї, традиції) або відновлюються досить регулярно і в масовому обсязі.

Попри наявну низку загальних якостей, соціальні норми все ж таки різняться між собою. Традиційно в літературі виокремлюють такі основні види норм: правові, моральні, політичні, естетичні, релігійні, звичаї і традиції.

Будь-яка релігія ще з первісних часів висувала певні вимоги до соціальної поведінки людей, чинила регулятивний вплив на суспільні відносини. Сформульовані релігією правила поведінки стосуються не тільки здійснення культу, а й особистого чи суспільного життя людини. Вони мають імперативний характер, впливають на поведінку людей і є певним видом соціальних норм. Релігійні норми – істотний елемент у структурі релігійного впливу на життя суспільства, низка ознак яких споріднює їх із правовими нормами.

Різновиди релігійних норм можна умовно розділити: за характером веління – на позитивні й негативні, за об’єктом

регулювання – на загальногрупові та спеціальні, за характером регулювання суспільних відносин – на культові й організаційно-функціональні норми.

Узагальнюючи риси релігійних норм як виду соціальних норм у їх співвідношенні з правовими нормами, зазначимо:

– релігійним нормам властиві засоби регулювання, дозвіл, зобов'язання, заборона;

– це мірило, зразок поведінки вірян за певних обставин, а також еталон суспільних відносин;

– настанови релігійної норми стосуються, зазвичай, не конкретних осіб, а широкого кола людей (членів церкви, конфесії тощо) чи якоїсь їх частини (священнослужителів, мирян);

– релігійна норма часто регулює такі відносини, що знаходяться поза компетенцією інших соціальних норм, оскільки вони виникають під час задоволення релігійних потреб;

– релігійні норми формулюють як веління, що їх необхідно виконувати, вони посилаються на волю Бога та вимагають покірності;

– релігійні норми невід'ємні від віри в надприродне, вони захищені посиланням на священні джерела, тобто підкріплені авторитетом надприродних сил.

Чорноус Юлія Миколаївна, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ЕМПІРИЧНИЙ РІВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Криміналістичне забезпечення в теоретичному аспекті є сформованою науковою категорією криміналістики, а в практичному – діяльністю з розроблення та залучення криміналістичних рекомендацій до процесу розслідування злочинів. У зв'язку із різноманітністю поглядів щодо окресленого питання, слід акцентувати увагу на методологічних засадах криміналістичного забезпечення розслідування злочинів.